

ՂՈՒՆԿԻԱՆՈՍ ԿԱՐՆԵՑՈՒ
«ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԿՐԱՅ» ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆԸ*

ԱՐԻԱԴԵԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ արդարություն, ազատություն, խոհարարական, աշուղական արվեստ, «դատիլ» կրկներգ–եզրույթ, աշխարհիկ ոգի, աստվածաշնչային պատվիրան, ծուլություն, տգիտություն:

Նախաբան

XVIII դարում դժվարին ու հակասական իրականության մեջ փոխվում է Հայոց գեղարվեստական գրականության ողջ նկարագիրը: Խորանում է բանաստեղծության և կյանքի կապը՝ հասարակական խոհեր արտահայտող նոր թեմաներով, բանաստեղծական արվեստն իր ժողովրդական, աշուղական շերտերով զարգացման առավել լայն ճանապարհ է գտնում:

Գրավոր բանաստեղծության պատկանելի ժառանգության մեջ տաղանդավոր մի մեծ խմբի (Քոստ Երեց, Նաղաշ Հովնաթան, Բաղդասար Դպիր և այլք) ներկայացուցիչների թվում իր վաստակն ունի աշուղ-բանաստեղծ Ղուևկիանոս Կարևեցին (1781/1786–1841)¹: Ցավոք, Հայ դասական բանաստեղծության պատկերը հարստացնող բազմաշնորհ հեղինակի ոչ բոլոր գործերն են մեզ հասել²:

Աշուղ-բանաստեղծի ինքնատիպ դիմագիծը

Ա. Չոպանյանը, խոսելով աշուղական բանաստեղծության մասին, ի թիվս այլոց, հիշում և բարձր է գնահատում Ղուևկիանոս Կարևեցուն. «Ժողովրդական կամ աշուղական բանաստեղծության ամենէն գեղեցիկ ու կատարեալ

* Ներկայացվել է 05. IV. 2022 թ., գրախոսվել է 06. VII. 2022 թ., ընդունվել է տպագրության 09. XI. 2022 թ.:

¹ Տե՛ս Խ ա չ ա տ ը յ ա ն. 1969, 199–200:

² Ղուևկիանոս երգչից մեզ հասած Հայերեն տաղերն առաջին անգամ տպագրվել են «Բազմավեպ» ամսագրում (տե՛ս Ղուևկիանոս երգիչ Կարևեցի. 1883, հ. ԽԱ, 97–110, 238–246, 332–340, Քերդուածք Ղուևկիանոս երգչի Կարևեցույ. 1884, հ. ԽԲ, 50–57, 137–142, 212–216, 322–328, 1885, հ. ԽԳ, 38–43, 123–131, 217–226): Հրատարակող Աթանաս Տիրոյանը ներկայացրել է համառոտ կենսագրական տեղեկություններ (Ղուևկիանոս երգիչ Կարևեցի. 1883, հ. ԽԱ, 97–110): Նրա ջանքերով աշուղ-բանաստեղծի գրական ժառանգությունը վերահրատարակվել է առանձին գրքով (Քերդուածք Ղուևկիանոս երգչի Կարևեցույ. 1894), որի սկզբի Ե–ԺԳ էջերում Կարևեցու կենսագրական տվյալներն են, հաջորդ էջում հեղինակի գրքի «Գովասանք գրքոյս» սկսվածքով ներբողն է (այդ մասին տե՛ս Հ ա ը ու թ յ ու ն յ ա ն. 2017, 100–111): Ղուևկիանոսի մասին նաև տե՛ս Ղուևկիանոս երգիչ Կարևեցի. 1995, Ձ ու ո ն ա ջ յ ա ն. 2002, 174–176:

էջերը անոնք են, զոր արտադրած են ժողովրդական կեանքէն, լեզուէն ու ճաշակէն ներշնչուող, բայց և նոյն ատեն իրենց քերթողական բնագոյին որոշ չափով գրական հմտութիւն ու ճաշակ միացնող աշուղներ, այդպէս եղած են Սայաթ-Նովա, Նաղաշ Հովնաթան, Ղունկիանոս»³:

Հայ քնարերգութեան գիտակ Վ. Բրյուսովը, ծանոթանալով Ղունկիանոս Կարնեցու երգերին, գրում է. «Աշուղների պոեզիայի հուժկու զարգացումը, Սայաթ-Նովայի բանաստեղծութիւններում իհարկե կյանքի կոչեց բազմաթիւ հետեւողներ ու նմանակողներ: Արագ ստեղծվեց «Սայաթ-Նովայի դպրոցը», և, ըստ էութեան, մինչև մեր օրերն էլ բոլոր հայ աշուղները ենթարկված են նրա անհաղթահարելի ազդեցութեանը, պոտովում են նրա գծած ծիրի շրջանակում: Այդ քնարերգութիւնը ներկայացնում է պատմական, էսթետիկ մեծ հետաքրքրութիւն: ... Նշենք միայն հետագա աշուղներից երկուսին, որոնց մոտ ավելի, քան ուրիշների, ավելի ուժեղ է հնչում մի ուրույն, նոր բան. դրանք Ղունկիանոսն ու Ջիվանին են: Առաջինը՝ Ղունկիանոսը ծնվել է XVIII դարի վերջին, էրզրումում. մի քանի տարի է անցկացրել վանքում, ապա գնացել՝ հասել է Եգիպտոս, եղել է Իբրահիմ փաշայի քարտուղարը, բայց հեռացել նրանից, անձնատուր եղել ամեն տեսակ զրկանքներով լի թափառական կյանքի, ըստ որում եղել է, ի միջի այլոց Պետերբուրգում և անցած դարի կեսերին մեռել է Վարեան գյուղում: Ղունկիանոսի պոեզիան նշանակալի է միատիկ նրբերանգով, որ սակավադեպ է աշուղների երգերի մեջ»⁴:

Քաջածանոթ լինելով թուրքական և պարսկական ժողովրդական ստեղծագործութեանը և, առհասարակ, մշակույթին՝ Կարնեցին հմտորեն օգտվել է դրանցից: Եղել է գրագետ ու զարգացած անձնավորութիւն (տիրապետել է արաբերենին, պարսկերենին, թուրքերենին և այլ լեզուների): Ղունկիանոսը չարունակել է ստեղծագործել մինչև XIX դ. առաջին կեսը:

Կարնեցու կյանքին անդրադարձել է նաև Հ. Թորոսյանը, որի վկայութեամբ՝ երգիչը եղել է «Լիբանանում վանական, Եգիպտոսում վաճառական, Ղրիմում՝ հաշվապահ, Շիրակում՝ ուսուցիչ: Այս գալառում է, որ գրում է իր բանաստեղծութիւնների մեծ մասը, որոնք շուտով դառնում են ժողովրդական ոչ միայն Շիրակում, այլև Կարինում, Կոստանդնուպոլսում»⁵:

Ղունկիանոս Կարնեցու «Աշխատութեան վրայ» բանաստեղծութիւնը

Ղունկիանոսի այս բանաստեղծութիւնը բերված է «Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցույ» խորագրի ներքո՝ Այն «Յորդորականք» շարքի XIII բանաստեղծութիւնն է՝ Որպես XVIII դ. վերանորոգվող ընդհանուր մշակութային շարժման կամ անցման շրջանի ուրույն մի պոեզիա՝ գրված է քառատողային պարզ նկարագրութեամբ. ոչ մեծ ծավալով, կարճ, դիպուկ (56 տող, 14 քառատող, 4-ական տողերով): Չորս տողից բաղկացած յուրաքանչյուր տան վերջին տողերում, որպես մտքի վերլնթաց գիծ, միշտ հնչում է գոյա-

³ Չ ո ս ո յ ա ն. 1912, Ժէ:

⁴ Տե՛ս Բրյուսով. 1967, 102–103:

⁵ Thorossian. 1951, 225.

⁶ Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 76–77:

⁷ Տե՛ս Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 76:

տեղության, ինքնահաստատման, մաքառման պայքարով նիրհած գիտակցութ-
յունն արթնացնող, փրկիստիպական բնույթի «դատիլ» կրկներգ — եզրույթը⁸ :

Համանման կարգի ստեղծագործություններն ամբողջովին արտացոլում են
XVIII—XIX դդ.՝ ամենածանր ու ողբերգական ժամանակաշրջանի Հայ իրակա-
նությունն իր բոլոր կողմերով: Իրենց թարմ բնույթով, կենցաղագրական
քնարերգության նյութով և արվեստով, պատմական որոշակի ժամանակա-
շրջանում քաղաքական մեծ նշանակություն են ստանում՝ ազդարարելով Հայ
գրականության պատմության նոր դարաշրջանի գալուստը:

Կարնեցու քնարերգությունը մի կողմից առնչվում է միջնադարի տաղեր-
գությանը, մյուս կողմից՝ աշուղական արվեստին: Այդ երկուսը միահյուսելով,
ներդաշնակելով՝ ստեղծվում է ազգային քնարերգության դասական բանաս-
տեղծության մի նոր շերտ՝ չեչտված մարդասիրական, ժողովրդական հոգեբա-
նությամբ:

Աշուղը երգում է այն, ինչ-որ աստվածներն են նրան ներշնչում

Աշուղները, ունենալով խոսքի և ստեղծագործության ազատության մեծ ա-
ռավելություն, առաջնահերթ խնդիր են համարել բարոյական որոշակի սկզ-
բունքներ ներշնչել՝ համաձայն իրենց աշխարհայացքի խոհանրատական, ու-
սուցողական ուղղություն տալը: Աշուղական արվեստի գեղարվեստական ար-
տահայտչամիջոցներով սնված, խոսելու մեջ հմուտ աշուղ-բանաստեղծը
առաջնային է համարում Տիրոջ կողմից տրված արդար աշխատանքի, վաս-
տակի հրաման-պատվիրանը: Բանաստեղծական ներքին համակարգի փոփո-
խությամբ առաջին քառատողը սկսվում է աշուղական երկխոսության զրույցի
ձևով. քանի որ այն նվիրված է աշխատանքին, ուստի սկսվում է Աստծո՝
Աղամին տրված պատգամով (Ծննդ. Գ 18), որին համահունչ ձևով առաջին
երկտողում ասվում է.

Քրրտամբ երեսաց քոց կերիցես, ըսաց⁹,
Մեր Տէրը մեզ տըւեց հրաման դատիլը¹⁰:

Աշուղական բանաստեղծության մեջ տողերի և տների որոշակի պարբերա-
կանությամբ կրկնվում է մի բառ կամ կապակցություն, որպես իմաստակիր
միավոր, որով ընդգծվում է տվյալ բանաստեղծության իմաստն ու ասելիքը:
Այստեղ այդ բառն է «դատիլը»՝ դատել, աշխատել իմաստով:

⁸ «Գավառական բառ կամ նշանակություն ունեցող «դատիլ» կրկներգ — եզ-
րույթը նշանակում է կառավարել, տնօրինել գործերը, առաջնորդել, կարծիք ու-
նենալ կամ արտահայտել մեկի կամ մի բանի մասին, զննել՝ համեմատել իրերը,
երևույթները եզրակացություն հանել: Այն ունի նաև չարաչար աշխատելու
իմաստ» (տե՛ս Մ ա լ խ ա ս ե ա ն ց. 1944, 495):

⁹ Աստուածաշունչ Մատենան Հին եւ Նոր կտակարանաց. 1997, 3, հմմտ. Ծննդ,
գլ. Գ., 19. «Քրտամբբ երեսաց քոց կերիցես զհաց քո, մինչեւ դարձցիս յերկիր
ուստի առար. զի հող էիր եւ ի հող դարձցիս»:

¹⁰ Տե՛ս Քերդուածք Ղուևկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 76:

Հաջորդ երկու տողերում ասվում է, որ առավել լավ կեցություն համար հարկավոր է դատել՝ աշխատել: Այսինքն՝ աշխատանքն է բարեկեցության հիմքը.

Առաւել օգտաւոր կեցութիւն կենաց,
Խիստ գովելի է, պատուական՝ դատիլը¹¹:

Առաջին երկու երկտողերը եզրափակվում են «դատիլ» բառով և հանդես են գալիս որպես իմաստակիր միավորներ, որոնցով տարբեր տեսանկյուններից կարևորվում է աշխատանքի գաղափարը: Այս երկու երկտողերից հետո «դատիլ» բառով արդեն ավարտվում են քառատողերը, այսինքն՝ աշխատելու գաղափարը դրվատում է առանձին բանաստեղծական տներով:

Առաջին տան մեջ ընդգծվում է՝ աշխատելն իսկ պետք է զուգակցվի խելքով գործելու հետ, որ արհեստավորը պետք է «խելք բանեցընէ»:

Հաջորդ տան մեջ նկատի ունենալով Աստծո մարդուն կավից, հողից պատրաստելը՝ մարդուն անվանում է «չըպլախ անօթ»։ Հիշենք, որ մի քանի տասնամյակ անց Միքայել Նալբանդյանն էր մարդուն իր օրինակով անվանում հողանյութ շինվածք¹²:

Բերեց կապեց զըսմէթն¹³ Աստուած խըզմէթին,
Խայրէթին¹⁴ քով ի՞նչ կայ որ ըլլայ չէթին¹⁵
Թող մօտենայ հեղ մը չըպլախ անօթին
Տեսնէ ի՞նչ խէր¹⁶ ցըցնէ իրան դատիլը¹⁷:

Խրատաբարոյական հարցադրումներ

Զորորդ տան մեջ ասվում է, որ աշխատանքն է մարդու համար ստեղծում պատվական փառավոր սեղան: Օտարություն մեջ տառապած հայի թափառական կյանքն ու գրկանքները ճաշակած, կենսասեր բանաստեղծն աչքի է ընկնում առօրյա կյանքի մանրուքները, կենցաղային առանձին մանրամասները նկատելու զարմանալի ունակությունը: Վաստակված դրամով «առատ պարգևներով ապրուստը ճարել: Իրական կղառնա հարուստ «Պատուական, փառաւոր սեղան դատիլը»:

¹¹ Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցւոյ. 1894, 76:

¹² Տե՛ս Ն ա լ բ ա ն դ յ ա ն. 1953, 9:

¹³ «Ղամաթ (արաբ.) – գավառական բառ կամ նշանակություն (արաբ. k^osmet, տաճկ.-ից) գ. Բախտ. Ղամաթ չունիմ» (Մ ա լ խ ա ս ե ա ն ց. 1944, 189): «Ղամաթ, դսմեթ 1. Բախտ: 2. ճակատագիր, նախասահմանված բաժին: 3. Բախտով վիճակված, բաժին ընկած» (տե՛ս նաև Հայոց լեզվի բարբառային բառարան. 2004, 358):

¹⁴ «Խայրեթին – (պարսկ.), խայրեթ – տե՛ս դեյրաթ, դայրաթ – ջանք, ձգտում, նկրտում, եռանդ» (տե՛ս Հայոց լեզվի բարբառային բառարան. 2004, 351):

¹⁵ «Չէթին (թուրք.) – չէթին – դժվարին, կարծր, դժվարիմաց, դժնդակ, ծանր» (տե՛ս Գործնական բառարան Տաճկերենէ Հայերէն. 1893, 253):

¹⁶ «Խէր (արաբ.) – 1. օգուտ, շահ: 2. Բարիք, բարեբարություն, լավություն: 3. Բարի, լավ, հաջողակ, բարեգուշակ: 4. Փառք, երանություն և այլն» (տե՛ս Հայոց լեզվի բարբառային բառարան. 2002, 315):

¹⁷ Տե՛ս Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցւոյ. 1894, 76:

Ղուևկիանոսը հավասարապես մերժելի է համարում և՛ ժլատությունը, և՛ շռայլությունը՝ զերհույսով։ Անգամ սեփական աշխատանքը չպետք է շռայլությամբ մսխել։ Նաև սեփական անձը չպետք է «ժլատությամբ զրկել», այլ աշխատանքի արդյունքը չափավորապես վայելել։

Շատ կոնկրետ խոսում է մարդու վարքագծի, ապրելու ու գործելու հարցերի շուրջ։ «Շռայլութեամբ վաստակդ ալ մի՛ զայ՝¹⁸ էներ», «Եւ ոչ ժրլատութեամբ քո անձըդ զրկեր»։ Մարդկային արատը, ինչպես շատ աշուղների, այնպես էլ Ղուևկիանոսի երգերի մեջ, սոսկ անհատի ճակատագրով սահմանված գիծ չէ, այլ հասարակական երևույթ։ «Հարըստութեամբ բարձրացան շատ աղքատներ», «Գանձի նրման երբ որ գըտան դատիլը»¹⁹։

Հայտնի է, որ ծուլությունը համարվում է յոթ մահացու մեղքերից մեկը²⁰։ Հեղինակն առանձին մի տուն է նվիրում ծուլերին և չաշխատողներին։ Ձմաքցնելով իր հակակրանքն աշխատանքից խուսափող ծուլ մարդկանց նկատմամբ՝ սրտի խորունկ ցավով ու զայրույթով դատապարտում և իր բողոքն է հայտնում։ Հոստորաբար դիմելով նրանց՝ ասում է, որ թող բացեն ականջները և իրենց վիճակից՝ «հալէն» գանգատվող ծուլերը։ Նրանք որտեղի՞ց կարող են ունեցվածք ունենալ, եթե չեն աշխատում։

Կարնեցին այն միտքն է հայտնում, որ աշխատող մարդը կարող էի մնա։ Աշխատանքը ոչ միայն ունեցվածք, այլև պատիվ է բերում։ «Մի՛ ոք աշխատութեան սրբոտով կը ջանայ», «Հէջ մէկ բանի մ՛ կարօտ էհտաճ»²¹ չի մընայ», «Մալ ու տէօլէթ գանձ ու պատիւ կը ստանայ», «Հէմ տէր կ'անէ բարի անուան դատիլը»²²։

Ղուևկիանոսն իր խոհերն ու ապրումներն արտահայտում է ուրույն երանգներով, որոնք հիշեցնում են աշուղական արվեստում տարածված հանրաձայն լիցքերը։

«Ի՞նչպէս չըսեմ աշխատութիւնն անգին է» սկսվածքով տունը գովք է աշխատանքին ուղղված։

Խըղճահարը տառապանքէն կը հանէ,
Մեկամաղձէն ազատ՝ աս վարձքն ալ կ'անէ՝
Կ'ըլլայ անոր դեղ ու դարման դատիլը²³։

¹⁸ «Զայ – (զայ) (արաբ. – կորած), գավառական բառ կամ նշանակություն, փչացած, վնասված, խանգարված» (տե՛ս Մ ա լ խ ա ս ե ա ն ց. 1944, 6)։ «Կորած բարբառային արտահայտություն է զայ անել, գործ են անում կապակցությունների մեջ. 1. Փչացնել, վնասել, 2. կորցնել, 3. սպանել, ոչնչացնել, 4. յուրացնել, տակով անել» (տե՛ս Նաև Հայոց լեզվի բարբառային բառարան. 2001, 397)։

¹⁹ Քերդուածք Ղուևկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 76։

²⁰ Տե՛ս Ժամագիրք Հայաստանեայց Ս. եկեղեցույ. 1866, 3–5։

²¹ «Էհտաճ (պարսկ.) – կարիք, անհրաժեշտություն» (տե՛ս Персидско-русский словарь. 1970, т. I, 51)։

²² Տե՛ս Քերդուածք Ղուևկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 77։

²³ Քերդուածք Ղուևկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 77։

Բարոյական աշխարհայեցողություն

«Նարեկացու ծաղիկները արդարների բազմություն է»²⁴: Ղունկիանոսն աշխատանքը համեմատում է ծաղիկներով լեցուն պարտեզի՝ «ծաղկալի պաղ-չայի» հետ: «Հէմ չորս կողմէն մէոհրած»²⁵ ապրանաց պողչի», «Երես դարձր-նելով տօստերն»²⁶ որ պախչի»: Այս տան մեջ որպես եզրահանգում ասում է, որ նեղ օրերի պահապանն է «դատիրը»՝ աշխատելը: Դժվար վիճակից դուրս գալու ելքը. «Ան նեղ առւերն է պահապան դատիրը»²⁷:

Բարոյական անկման վիճին կանգնած ընչաքաղց, մարմնի ձայնին հլու-հնազանդ մարդիկ առաջնորդվում են միայն անձնական շահերով: Հոգսերով լի, նեղ օրվա դեպքում բարեկամ, ծանոթ, մտերիմ, կորցնում են բարոյական բոլոր առաքինությունները:

Ըստ Ղունկիանոսի՝ ծուլը ոչ միայն չի աշխատում, այլև փորձում է վնասել աշխատողին և «կը սեպէ փուճ բան դատիրը»:

Բանաստեղծության նախավերջին քառատողում զայրույթով դատապարտում է ծուլերին, դատարկ, թույլ մարդկանց, որոնք, աշխատող լավ մարդուն, խոսքով կամ գործով, ծանր վիրավորանք են հասցնում, արհամարհում: «Գէշը լաւին պագի»²⁸ հեղ կը նախատէ», «Վար կը զարնէ, քամահրելով կը ատէ»։ պարզ, անպաճույճ լեզվով նկարագրում է, որ անխելք, անհաստատ մարդը «դատիրը» համարում է անարժեք, նույնիսկ հանցանքի նման մի բան:

Պատճառն աս է. ինքը թէմպէլ, թուլ, վատ է,
Խենդութեամբ կը սեպէ փուճ բան՝ դատիրը»²⁹:

Եթե աշխատանքն առաքինությունների աղբյուրն է, ապա չաշխատելը՝ չարություն, ըստ այդմ՝ չաշխատողները «փետրալի բարձ են դեերի համար»։ Այս պատճառով է, որ Աստծուն հակառակ գործող չար ոգին, անսուրբ, անմաքուր, գարշելի, զգվելի, ապականված, կեղտոտված, զազիր սատանան չի ցանկանում մարդկանց «դատիրը»՝ աշխատելը: «Չուզեր մէկի՝ մ'պիղծ սատանան՝ դատիրը»³⁰: «Վասն որոյ է փորը քաղցած, միսը բաց», «Լացէն գատ ի՞նչ պետք է ատ կերպ յիմարաց», «Դատարկներն են փետրալի բարձ չար դիւաց»³¹: Մնամեջ, տղետ մարդիկ ներկայացվում են որպես փետուրներով լցված բարձ դեերի համար:

²⁴ Ղ ա գ ի ն յ ա ն. 1980, 14:

²⁵ «Մեոհրած-մեոհր (պարսկ.) – կնքած» (տե՛ս Персидско-русский словарь. 1970, т. II, 584):

²⁶ «Դոստերն (պարսկ., թրք. dost) – 1. բարեկամ, 2. մոտիկ, ծանոթ, մտերիմ, 3. սիրելի, 4. սիրուհի, սիրեկան» (տե՛ս Հայոց լեզվի բացատրական բառարան. 2001, հ. Ա, 346):

²⁷ Տե՛ս Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցւոյ. 1894, 77:

²⁸ Պագի (պարսկ.) – որոշ (տե՛ս Персидско-русский словарь. 1970, т. I, 212):

²⁹ Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցւոյ. 1894, 77:

³⁰ Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցւոյ. 1894, 77:

³¹ Աստուածաշունչ Մատեան Հին եւ Նոր կտակարանաց. 1997, 1154–1155, հմմտ. Գիրք Սիրաբայ, գլ. ԼԱ 18. «Յաղագս ցնորից հոգոց. լաւ է առն մորոսի բիր

Աշուղական բանաստեղծությանը բնորոշ ձևով հեղինակի մասին կենսագրական տեղեկությունները և բանաստեղծության բուն ասելիքը խտացվում են վերջին երկու տողերում կամ տան մեջ: Ղուևկիանոսը վերջին քառատողում գրում է.

Ղուևկիան է, չարն ու բարին լաւ գատէ,
Խօսքերըս լըսողաց խելք ու խըրատ է,
Աշխարհիս վըտանգէն զինքը կ'ազատէ,
Փըրկութեանն ալ է մեծ նըշան դատիլը³²:

Այստեղ՝ առաջին տողում, դիմում է ինքն իրեն, որ չարն ու բարին իրարից լավ բաժանի և որպես խրատ ուղղի լսողներին: Այդ խրատները թող ազատեն աշխարհի վտանգից: Որպես ընդհանրացում ողջ ստեղծագործության բուն ասելիքն այն է, որ փրկության մեծ նշան է, այսինքն՝ ելքը դատելն է՝ աշխատելը: «Միջնադարեան հայ բանաստեղծության, ամենէն ճոխ ու ինքնատիպ մասերէն մին կը կազմեն բարոյախօսական, աւելի ճիշդ՝ «խրատական» տաղերը»³³, – նշում է Ա. Չոպանյանը:

Ժողովրդի կյանքով ապրող բանաստեղծի ներաշխարհը

Որքան դեպի նոր ժամանակներն ենք գալիս, այնքան շատանում են աշխարհիկ սկզբունքներ ներշնչող քարոզներն ու խրատները:

Առաջնորդվելով մեծն Նարեկացու հումանիստական գաղափարներով՝ Կարնեցին հետադարձ հայացքով ներթափանցում է նրա ողբի ակունքները՝ հորդորելով հավատալ մարդկային աղարտված կերպարի բարոյական մաքրագործմանը: Կենտրոնական դեմք դարձնելով մարդու հավաքական կերպարը՝ նա ասում է, որ կյանքի ապրուստի միջոցն ապահովելու համար, պետք է անտրտունջ աշխատել, պարսպ չմնալ: Հասարակությանն օգտակար ու պիտանի մնալուն արժեքներ ստեղծելու, ինչպես նաև անհատական, հոգեկան պահանջները բավարարելու համար ուղիներ է նշում: Մարդը մտքի ուժով ձեռք բերված, վաստակած դրամով կարող է հարստանալ և ունենալ ընտիր, լավ որակի, առաջնակարգ արդուզարդ. «Զէնահաթին»³⁴ հետ միատեղ՝ կ'անցընէ», «Թւերն ոսկի խաա ապըրջան՝ դատիլը»³⁵:

Կարնեցին զարմանալի անմիջականությամբ և մտերմիկ տոնով մեկնաբանում է, որ ճակատագրի տված բաժնից նվեր տալը չպետք է դժվարին լինի³⁶: Ամենքին խրատում է միշտ զգոն լինել, օգնության ձեռք մեկնել խեղճերին,

գլխոյն, քան բարձա փետրալիցս, զի իմաստութեամբ ո՛չ խրատի. մի՛ յապաղեր տալ նմա զաւգուտ նորա. զի թէ վաղ եւ անագան՝ այսու խրատեսցի նա»:

³² Քերդուածք Ղուևկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 77:

³³ Տե՛ս Չոպանյան. 1912, Ի:

³⁴ «Զէնահաթին – զենաթ (արաբ., պարսկ) – զարդ, զարդարանք արդուզարդ» (տե՛ս Հայոց լեզվի բացատրական բառարան. 2001, 407):

³⁵ Քերդուածք Ղուևկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 76:

³⁶ Աստուածաշունչ Մատեան Հին եւ Նոր կտակարանաց. 1997, 1140–1141, հմմտ. Սիրաբ, գլ. Դ., 36. «Մի՛ լիցիս յաւժար յառնուլն ձեռաւք, եւ ի տալն՝ կարկամեալ»:

թույլերին, որբերին, աղքատներին: Անսահման կարեկցանք ու սեր տածել, խնամք տանել, հիվանդների, տանջված մարդկանց նկատմամբ. «Նարեկացու ողբը մեծ նստվածք է թողել հետագա բոլոր դարերի և հատկապես XVIII դարի բանաստեղծության վրա ...»³⁷: Ղունկիանոսի մարդասիրությունը սահմաններ չունի, այնպես, ինչպես Նարեկացուն, ով ասում էր. «Կարեկից եղիր տառապանքներին իմ կորստաբեր», «Բժշկի նման շոշափիր աղտերս ամենաթշվառ ...»³⁸:

Սա ինքնին Վերածննդի գրականության հատկանիշ է:

Ղունկիանոսն էպիկական թախծալի տողերով շեշտում է, որ նվազել է սերը աշխատանքի նկատմամբ. մարդիկ փոխանակ իրենց վիճակից գանգատվելու, չեն ձգտում վերափոխվելու, արարելու. «Ուսկի՞ց բլլայ անգործներուն մալերը»³⁹: Կյանքը զրկվում է իմաստից այն պահին, երբ մարդը դադարում է կողքիններին օգուտ բերել. «Հեռացուցեր են օգնական դատիրը»⁴⁰:

Հոգևորից անցում աշխարհիկի

Փորձելով մարդասիրական աշխարհայացքը հաշտեցնել հոգևորի հետ՝ Կարնեցին ընկնում է երկրնտրանքի մեջ. ի վերջո, կառչելով հանդերձյալ կյանքի գաղափարին՝ որոշակիորեն պաշտպանում է մարդու աշխատանքի ունեցած դերը, քանի որ մահից հետո կատարվելու է Աստծո կամքը: Հոգևորից դեպի աշխարհիկ վերափոխության ուղին մի որոշակի ճանապարհ է անցնում. Աստծո բացահայտ դատաստանից ոչ մեկը չի կարող փախչել. «Այ ի՞նչ կը նայես, դու ելիր, հոն գընա», «Կամք տըւողին համբաւը միշտ կը մընայ», «Է դատաստան բաց, փաք մէյտան»⁴¹ դատիրը»⁴²:

Աշուղ-բանաստեղծը դարի ընդհանուր ապականության մեջ դիմում է մարդ-բանականի ընդհանրական կերպարին՝ խնդրելով ազատվել իրական մեղքերից, հեռու մնալով անհատի բնավորության մեջ բուն դրած «ազահուլթյան ախտից»:

Արդարութիւնն ալ մի մոռնար միանգամ,
Ազահութեան ախտից փախիր յարաժամ,
Հալալ արդիւնքիդ մէջ չըխառնես հարամ,
Որ կը լինի փուճ անալիտան դատիրը»⁴³:

³⁷ Տե՛ս Ն ա գ ա ր յ ա ն. 1992, 75:

³⁸ Ն ա ր Ե կ ա ց ի. 2014, 452:

³⁹ «Մալեր – հազվադեպ բառ կամ նշանակություն (արաբ. – ապրանք, հարստություն), 1. հարստություն, գույք (շարժական իրերով), մալ բառի հայերեն հոգնակին է, որ նշանակում է ունեցվածք» (տե՛ս Մ ա լ խ ա ս Ե ա ն ց. 1944, 234):

⁴⁰ Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 76:

⁴¹ Մերլան-մեյտան (պարսկ., թրք.) – հրապարակ, դաշտ (տե՛ս Մ ի ջ ի ն հայերենի բառարան. 2009, 490):

⁴² Տե՛ս Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 77:

⁴³ Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցույ. 1894, 77:

Ըստ էության, սերտ կապ կարելի է տեսնել դեռևս XV դարի բանաստեղծ Մկրտիչ Նաղաշի «Վասն ազաճութեան» գողտրիկ բանաստեղծության և Ղուևկիանոսի նմանատիպ խոհեր արտահայտող մտքերի հետ: «Նաղաշը հասարակական կյանքում եղած բոլոր չարիքների պատճառը մարդկանց ազաճությունն է համարում»⁴⁴, – գրում է գրականագետ Մ. Մկրյանը: Ակներև է, որ այս երկու բանաստեղծներն էլ հանգում են այն եզրակացության, որ կյանքում գոյություն ունեցող բոլոր անարդարությունների պատճառը մարդ-անհատի բնավորության մեջ բուն դրած ազաճությունն է:

Եզրափակիչ քառատողում անձնական օրինակով Ղուևկիանոսը դաստիարակչի դեր է կատարում շեշտելով, որ մարդը, առհասարակ, պետք է իրենից վանի, արմատախիլ անի չարը, վերափոխվի: Կարնեցին ծանր գրկանքներ է կրել և իր զգացումներն արտահայտել է անձնական բնույթի «Հրաժեշտ ի սիրելեաց»⁴⁵, «Դարձեալ հրաժեշտ ի սիրելեաց»⁴⁶ բանաստեղծությունների մեջ:

Բանաստեղծությունը տաղաչափության ու հանգավորման ձևի ու եղանակի մեջ ունի նորի առաջմղիչ ուժը: Սա հենց վերանորոգության կամ անցման շրջանի բանաստեղծության արվեստի բնորոշ գծերից մեկն է: Վերափոխության ուղին առավել վառ գծերով մի որոշակի ճանապարհ է անցնում հոգևորից դեպի աշխարհիկը:

Եզրակացություն

Այսպիսով, Ղուևկիանոս Կարնեցու «Աշխատութեան վրայ» բանաստեղծության մեջ արտացոլված են տեսական, բարոյագիտական հարցեր, որոնք բխում են ժամանակի կենսական պահանջներից: Հետագայի շատ հեղինակներ կրել են Կարնեցու՝ միջնադարյան հայ քնարերգությունը նոր շրջանի բանաստեղծությանը կամրջող ստեղծագործության ազդեցությունը:

Արիադնա Հարությունյան – Մ. Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտի ավագ գրադարանավար: Գիտական հետաքրքրությունը՝ Ղուևկիանոս Կարնեցու գրական ժառանգությունը: Հեղինակ է 6 հոդվածի: an.xanzadyan@mail.ru

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բրյուսով Վ. 1967, Հայաստանի և հայ կուլտուրայի մասին, Երևան, ԳԱ հրատ., 295 էջ:

Գործնական բառարան Տաճկերենի հայերեն. 1893, Միհրան Աբիկեան, Կ.-Պոլիս, 350 էջ:

Գրիգոր Նարեկացի. 2014, Մատյան ողբերգության, Երևան, «Նաիրի», 626 էջ:

⁴⁴ Տե՛ս Մ կ ը յ ա ն. 1938, XXII:

⁴⁵ Այս մասին տե՛ս Հ ա Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Յ ա ն. 2018, 79:

⁴⁶ Հ ա Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Յ ա ն. 2018, 81:

Զուռնաջյան Ս. 2002, Ջավախք, ժամանակագրություն, Ակնարկներ Ախալքալաքի ամբողջական պատմության, Երևան, «Հայաստան», 622 էջ:

Ժամագիրք Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ. 1866, արարեալ սրբոց թարգմանչացն մերոց. ՍԱՀԱԿԱՅ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՅ եւ երանելի Հայրապետացն մերոց. գիւտոյ եւ Յովհաննու Մանդակունոյ եւ սրբոյն Ներսիսի Շնորհալոյ, յԵրուսաղեմ, ի տպարանի սրբոց Յակովբեանց, էջ 5:

Խաչատրյան Պ. 1969, Հայ միջնադարյան պատմական ողբեր (ԺԴ–ԺԵ դդ.), Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 343 էջ:

Հարությունյան Ա. 2018, Ղունկիանոս երգիչ Կարնեցի. «Այլ եւ այլք». – «Էջմիածին» (Ս. Էջմիածին), Յուլիս, էջ 73–83:

Ղազինյան Ա. 1980, Գրիգոր Նարեկացի, Երևան, Հայկական ՍՍՀ «Գիտելիք» ընկերություն, 35 էջ:

Ղունկիանոս երգիչ Կարնեցի. – «Բազմավէպ» (Վենետիկ – Ս. Ղազար), 1883, հ. ԽԱ, էջ 97–110, 238–246, 332–340:

Ղունկիանոս երգիչ Կարնեցի, 1995, Ղունկիանոսի ընծան, Երևան, «Գիր գրոց», 110 էջ:

Մալխասեանց Ստ. 1944, Հայերէն բացատրական բառարան, հ. I, Երևան, ՀՍՍՌ պետ. հրատ., 608 էջ:

Միջին հայերենի բառարան. 2009, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 835 էջ:

Մկրյան Մ. 1938, XIII–XVIII դարերի հայ աշխարհիկ գրականություն, Ընտիր նմուշներ, Երևան, Պետ. համալսարանի հրատ., XXII էջ:

Նազարյան Շ. 1992, Ողբի և սթափման բանաստեղծություն XVIII դար, Երևան, ՀԳԱ, 460 էջ:

Նալբանդյան Մ. 1953, Ընտիր երկեր, Երևան, ԳԱ հրատ., 683 էջ:

Չոպանյան Ա. 1912, Հայ էջեր, Փարիզ, տպ. Կ. Ներսէսեան, 120 էջ:

Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցւոյ.–1884, հ. ԽԲ, էջ 50–57, 137–142, 212–216, 322–328, 1885, հ. ԽԳ, էջ 38–43, 123–131, 217–226, 224–225:

Քերդուածք Ղունկիանոս երգչի Կարնեցւոյ. 1894, հայերէն առաջաբանը կենսագիր՝ Ա. Տիրոյանի, Վենետիկ – Ս. Ղազար, 94 էջ:

Персидско-русский словарь. 1970, т. I. М., «Советская энциклопедия», 782 с.; т. II, 847 с.

Thorossian H. 1951, Histoire de la Litterature Armenienne, Paris, Préface de RENÉ CROUSSET de L'Académie Française, p. 225.

СТИХОТВОРЕНИЕ «О ТРУДЕ» ЛУНКИАНОСА КАРНЕЦИ

АРИАДНА АРУТЮНЯН

Резюме

Ключевые слова: справедливость, жадность, рассудительно-поучительное, ашугское искусство, припев-окончание «датил», светский дух, библейская заповедь, лень, невежество.

Стихотворение ашуга-поэта переходного периода развития армянской литературы Лункианоса Карнеци (1781/1786 –1841) «О труде» имеет познавательный смысл. Одним из свойств ашугской поэзии является периодическое повторение в каждой строке и строфе слова или словосочетания как смысловой единицы, подчеркивающей смысл и суть данного стихотворения. Здесь это слово «*ղատել*» в значении «работать», «трудиться». Карнеци обращается к несущим вдохновение основам духовного облика человека – трудолюбию, мужеству, творчеству. Стихотворение, имеющее также признаки светского духа, является одним из примеров развития армянской поэзии.

Ариадна Арутюнян – старший библиотекарь Научно-исследовательского института древних рукописей им. М. Машицоца. Научные интересы: литературное наследие Лункианоса Карнеци. Автор 6 статей. an.xanzadyan@mail.ru

THE POEM “ON LABOR” BY GHUNKIANOS KARNETSI

ARIADNA HARUTYUNYAN

Summary

Key words: justice, greed, thoughtful and instructive, minstrel art, refraining “datil”, secular spirit, biblical commandment, laziness, ignorance.

The poem by minstrel-singer of the transitional period in the development of Armenian literature - Ghunkianos Karnetsi (1781/1786-1841), “On Labor” has a cognitive meaning. One of the features of minstrel poetry is the periodic repetition in each line and stanza of a word or phrase as a semantic unit, emphasizing the meaning and essence of this poem. Here the word «*ղատել*» means “to work”, “to labor”. The author refers to the inspirational principles of the spiritual image of a person - diligence, courage, and creativity. The poem, which also has signs of a secular spirit, is one of the examples of the development of Armenian poetry.

Ariadna Harutyunyan - Senior Librarian at Matenadaran, Research Institute of Ancient Manuscripts after Mesrop Mashtots. Her research interest is the literary heritage of Ghunkianos Karnetsi. Author of six articles. an.xanzadyan@mail.ru